

Monitor Sociale Inclusie (meting 5)

Vierde vervolgmeting naar de woon- en leefomstandigheden van Sinti en Roma in Nederland

Y. Seidler (Risbo)
J. Khajavi-Zijlstra (Labyrinth)
R. van Leeuwen (Risbo)
K. van der Schans (Risbo)
J.J. van Eerten (Labyrinth)
N. Sam (Risbo)

Colofon

Monitor Sociale Inclusie (meting 5)

**Vierde vervolgmeting naar de woon- en leefomstandigheden Sinti en Roma in Nederland
Maart 2024**

Seidler, Y., Khajavi-Zijlstra, J., Van Leeuwen, R., Van der Schans, K., Van Eerten, J.J. & Sam, N.

**Risbo Contractresearch B.V./ Erasmus Universiteit Rotterdam
Labyrinth onderzoek & advies: Utrecht**

Risbo Contractresearch B.V./Erasmus Universiteit Rotterdam
Postbus 1738
3000 DR Rotterdam
T: 010-4082124
E: info@risbo.eur.nl

Labyrinth onderzoek & advies
Amerikalaan 203
3526 VD Utrecht
T: 030 – 262 71 91
E: info@labyrinthonderzoek.nl

© Copyright Risbo BV. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van de Directie van het Instituut.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting	7
Summary	17
Hoofdstuk 1 Onderzoeksofzet en verantwoording	27
1.1 Inleiding	27
1.2 Methodologie	28
1.3 Leeswijzer	34
Hoofdstuk 2 Leven volgens de cultuur, Sinti- en Roma-gemeenschappen in Nederland	35
2.1 Sinti en Roma: eenheid en verscheidenheid	35
2.2 Wat betekent leven volgens de cultuur?	36
2.3 Hebben Sinti en Roma het gevoel te kunnen leven volgens hun cultuur?	39
2.4 Spanningsveld: leven volgens de cultuur en een plek in de burgermaatschappij	40
2.5 Professionals over sociale interactie onder jongeren en hun keuzevrijheid	41
2.6 Ervaren Sinti en Roma binding met Nederland?	44
2.7 Conclusie	45
Hoofdstuk 3 Woonsituatie	49
3.1 Woonsituatie: actuele situatie, ontwikkeling en verwachting	51
3.2 Woonsituatie: verdiepende casus	59
3.3 Conclusie	62
Hoofdstuk 4 Onderwijspositie	65
4.1 Onderwijspositie: actuele situatie, ontwikkeling en verwachting	66
4.2 Onderwijspositie: verdiepende casus	75
4.3 Conclusie	77
Hoofdstuk 5 Rondkomen	79
5.1 Rondkomen, een algemeen beeld van de (arbeidsmarkt)positie	80
5.2 Rondkomen: verdiepende casus	86
5.3 Conclusie	87
Hoofdstuk 6 Gezondheid	89
6.1 Gezondheidssituatie: actuele situatie, ontwikkeling en verwachting	89
6.2 Gezondheidssituatie: verdiepende casus	98
6.3 Conclusie	99

Hoofdstuk 7 Discriminatie	103
7.1 Discriminatie: wederkerende patronen	103
7.2 Discriminatievormen	105
7.3 Ontwikkeling van de situatie rondom discriminatie	110
7.4 Discriminatie: verdiepende casus	111
7.5 Conclusie	112
Hoofdstuk 8 Institutioneel beleid en vertrouwen	115
8.1 Beleid gericht op Sinti en Roma	115
8.2 Vertrouwen in de (lokale) overheid	117
8.3 Ontwikkeling sinds 2019 en toekomstverwachting	122
8.4 Verdiepende casus	124
8.5 Conclusie	125
Hoofdstuk 9 Conclusie	127
Literatuurlijst	133
Bijlage 1 Begrippenlijst	137
Bijlage 2 Respondententabel	139
Bijlage 3 Resultaten Enquête	141

Voorwoord

Voor u liggen de uitkomsten van de vijfde meting van de Monitor Sociale Inclusie. Sinds 2013 is, met uitzondering van 2021, om het jaar onderzoek gedaan naar de positie van Sinti en Roma op verschillende levensdomeinen, zoals onderwijs, gezondheid en inkomen. Net zoals in voorgaande jaren is er door gebruik te maken van verschillende kwalitatieve methoden getracht een gedegen beeld te vormen en een indruk te krijgen van de ontwikkeling en toekomstverwachting op verschillende leefgebieden.

Veelgehoorde kritiek bij onderzoek naar minderheidsgroepen in de samenleving, is dat het onderzoek te vaak over hen gaat maar dat zij er zelf niet bij betrokken worden. Deze kritiek bestond ook over eerdere metingen van de Monitor Sociale Inclusie. Daarom hebben wij voor de meting van 2023 in vergelijking met eerdere metingen meer inspanningen verricht om de doelgroep nauwer te betrekken en hun perspectief voorop te plaatsen. Dit heeft geresulteerd in de meest complete Monitor Sociale Inclusie tot nu toe. Wij hopen de betrokkenheid van de Sinti en Roma in de toekomst nog verder te vergroten en hen daar waar mogelijk actief te betrekken.

Wij zijn veel dank verschuldigd aan alle respondenten die met ons gesproken hebben. In het bijzonder bedanken wij de Sinti en Roma die hun persoonlijke en vaak gevoelige verhalen met ons wilden delen. Met dit rapport hebben we recht willen doen aan deze verhalen.

Dit onderzoek had niet uitgevoerd kunnen worden zonder onze contactpersonen die betrokken waren bij de werving van respondenten uit de Sinti- en Roma-gemeenschappen en de inbreng van de expertgroep die ons heeft geholpen bij de doorontwikkeling van de onderzoeksinstrumenten.

De onderzoekers zijn gedurende het onderzoek vakkundig begeleid door de begeleidingscommissie. Wij danken de leden van de begeleidingscommissie voor hun expertise, waardevolle inzichten en prettige en open houding.

Namens de onderzoekers,

Youri Seidler (projectleider Risbo)
Judith Khajavi-Zijlstra (projectleider Labyrinth)
Februari 2024

Samenvatting

In 2023 is in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid voor de vijfde keer de Monitor Sociale Inclusie uitgevoerd, waarmee een inzicht wordt gegeven in de woon- en leefomstandigheden van Sinti en Roma in Nederland in 2023, de ontwikkeling sinds 2019 en de toekomstverwachting voor over vijf jaar. Deze monitor kent zowel een aantal overeenkomsten als afwijkingen in vergelijking met eerdere metingen. Zo is ervoor gekozen om het perspectief van de Sinti en Roma meer centraal te stellen en is er een aantal nieuwe thema's toegevoegd. Omwille van de vergelijkbaarheid zijn de thema's die in eerdere monitoren zijn besproken ook deze keer uitgevraagd op een vergelijkbare manier.

Deze vierde vervolgmeting is gebaseerd op de uitkomsten van interviews met 63 personen, waarvan 40 personen behorende tot de doelgroep en 23 professionals. Dit is aangevuld met de antwoorden van de 30 respondenten die een enquête hebben ingevuld over de woon- en leefomstandigheden van Sinti en Roma in Nederland.

Ondanks dat Sinti en Roma vaak in één adem worden genoemd, kunnen zij niet gezien worden als één gemeenschap. Binnen dit onderzoek wordt daarom onderscheid gemaakt tussen verschillende groepen. Het gemaakte onderscheid is gebaseerd op het moment van vestiging in Nederland of toen sommige groepen een bepaalde status kregen, zoals de Generaal-Pardon groep. In het rapport wordt er onderscheid tussen Sinti, Roma van oudsher (minstens voor de Tweede Wereldoorlog), Generaal-Pardon Roma, Voormalig-Joegoslavische Roma, Roma na 2003 en ongedocumenteerden. Dit onderscheid is voor de Sinti en Roma zelf een vreemde categorisering. Binnen de gemeenschappen wordt eerder onderscheid gemaakt tussen families, clans, tradities en de beroepsgroep waar men van oudsher toe behoorde, zoals bijvoorbeeld de Sinti, Kalderash (koper- en metaalbewerkers) en Lovara (oorspronkelijk paardenhandelaars). Het gehanteerde onderscheid in dit rapport is vooral een praktische en beleidsmatige keuze die gehanteerd wordt om verschillende groepen te kunnen onderscheiden die op hetzelfde moment in Nederland zijn komen wonen.

In het onderzoek is bij het werven van respondenten gestreefd naar zowel geografische spreiding als een goede verdeling van de onderscheiden groepen. Het onderzoek richt zich op de thema's onderwijs, rondkomen, gezondheid, wonen, (sociale) veiligheid, keuzevrijheid en contact met de (lokale) overheid. In deze vierde vervolgmeting zijn daaraan de onderwerpen leven volgens de cultuur, sociale cohesie en discriminatie toegevoegd. Hoewel in dit onderzoek is getracht om een zo goed mogelijk beeld van de gemeenschappen en gemeenten in Nederland te krijgen, kan niet gesteld worden dat dit onderzoek een representatief totaalbeeld geeft van alle Sinti en Roma in Nederland. De lezer dient te beseffen dat er grote verschillen bestaan tussen de onderscheiden groepen, gemeenten en binnen de subgroepen. De uitspraken in deze rapportage zijn daarom niet op alle Sinti- en Roma-gemeenschappen van toepassing.

Achtereenvolgens zullen de uitkomsten per thema kort worden besproken.

Leven volgens de cultuur

Overeenkomsten en verschillen

De bevraagde Sinti en Roma geven aan het belangrijk te vinden veel samen te zijn en wonen daarom het liefst bij elkaar in de buurt. Door professionals en respondenten uit de doelgroep genoemde gemeenschappelijke kenmerken zijn de gedeelde oorsprong met wortels in India, de taal (Romanes), de nomadische levenswijze in het verleden, het belang van sterke familiebanden, specifieke culturele gebruiken en de gedeelde geschiedenis van vervolging en maatschappelijke uitsluiting. De culturen zijn echter divers en constant in ontwikkeling, vooral onder jongeren.

Cultuur en levenswijze staat onder druk

Veel van de geïnterviewde Sinti en Roma vinden dat hun cultuur en levenswijze onder druk staan omdat zij het gevoel hebben beperkt te worden in de manier waarop zij willen leven. Zij benoemen hierbij vaak dat het reizende bestaan verloren is gegaan, ze het gevoel hebben niet bij elkaar in de buurt te kunnen wonen en dat hierdoor ook gewoonten en de taal langzaam verwateren. Dit leidt voor een deel van hen tot een gevoel van beperking en ongelukkigheid. Sommige bevraagde Sinti en Roma ervaren een spanningsveld tussen de eigen cultuur en de buitenwereld. Anderen zien verandering van de cultuur als een natuurlijk iets en een voorwaarde om deel te kunnen nemen aan de wereld van tegenwoordig.

Jongeren en de cultuur

Voor een deel van de jongeren bestaat het gevaar dat zij opgroeien tussen twee werelden. Veel Sinti en Roma respondenten merken op dat jongeren het soms anders doen en willen dan de ouders het hebben gedaan. Tegelijkertijd heeft een deel van de jongeren ook de wens om de cultuur levend te houden maar zien zij daar niet altijd kans toe, bijvoorbeeld in het geval van jongeren die een standplaats willen. Culturele veranderingen worden soms, met name door oudere respondenten, als negatief gezien. Jongere respondenten zien dit vaker als een natuurlijke ontwikkeling en het meegaan met de tijd.

Professionals merken op dat jongeren steeds vaker afwijken van wat zij als traditionele gebruiken zien. Soms zou dit volgens deze professionals tot spanningen leiden. Jongeren binnen de gemeenschap kunnen volgens respondenten druk ervaren van ouders, familie, en de bredere gemeenschap, maar voelen zich ook niet altijd gewaardeerd in andere delen van de Nederlandse maatschappij. Ze zouden soms geconfronteerd worden met weerstand vanuit delen van de gemeenschap wanneer ze afwijken van wat cultureel als normatief wordt beschouwd.

Afstand tot de rest van de Nederlandse samenleving

Geïnterviewden uit de doelgroep en professionals ervaren dat er sprake is van een licht toegenomen contact tussen de Sinti- en Roma-gemeenschappen en andere delen van de Nederlandse maatschappij, soms leidend tot gemengde huwelijken.

Er blijft veelal echter grote afstand bestaan tussen veel gemeenschappen en andere delen van de samenleving. Vaak voortkomend uit wederzijds wantrouwen, vooroordelen en negatieve ervaringen uit het verleden. Sommige geïnterviewde Sinti en Roma voelen zich steeds meer geïsoleerd, mede door intergenerationele trauma's en wantrouwen jegens de overheid. Anderen ervaren een sterke culturele identiteit maar waarderen tegelijkertijd dat zij Nederlands burger zijn, vooral wanneer het gaat om praktische zaken. Tegelijkertijd betreuren zij de beperkingen op de mogelijkheid om te kunnen leven volgens de cultuur, onder andere als gevolg van het standplaatsenbeleid.

Woonsituatie

Huidige woonsituatie van Sinti en Roma

De woonsituatie van de Sinti en Roma in Nederland, sinds 2019, wordt gekenmerkt door uitdagingen en beperkte veranderingen. Veel Sinti en een deel van de Roma willen in woonwagens wonen, maar zien hier geen mogelijkheid toe vanwege een gebrek aan standplaatsen. Zij noemen dit een gevolg van het gevoerde standplaatsenbeleid dat van 1999 tot 2018 van kracht was.¹ Het beleid in die periode wordt in de volksmond het 'uitsterfbeleid' genoemd waarbij gemeenten de optie hadden om het aantal standplaatsen door natuurlijk verloop tot nul te reduceren. Dit leidt tot situaties waarin families in huizen moeten wonen of jongvolwassenen bij hun ouders blijven wonen. Niet alle Sinti en Roma willen in een woonwagen wonen. Voor veel Sinti is wonen in woonwagens essentieel voor hun cultuur. Ook de Roma die niet in een woonwagen willen wonen, hebben wel vaak de wens om bij elkaar in de buurt te wonen. Sommige van de bevroegde Roma hebben het idee dat ze hierin tegengewerkt worden bijvoorbeeld door de woningcorporatie. Een deel van de geïnterviewde Roma ervaart vaak gedwongen verhuizingen naar huizen, wat hun geluk en mentale gezondheid negatief beïnvloedt. Volgens deze respondenten kampen de gemeenschappen met problemen zoals dakloosheid, werkloosheid, afhankelijkheid van uitkeringen en jongeren die moeilijk zelfstandig kunnen wonen vanwege een gebrek aan woonruimte.

Ervaren discriminatie op het gebied van wonen komt veel voor

Ervaren discriminatie is een veelvoorkomend probleem voor de door ons bevroegde Sinti en Roma, zowel in het verkrijgen van standplaatsen als in het dagelijks leven. Zij bedoelen bijvoorbeeld discriminatie die zij ervaren op school of die samenhangt met het leven op een woonwagencentrum. Daarbij kan gedacht worden aan winkels die niet leveren op woonwagenlocaties, kinderen die niet bij Sinti- of Roma-kinderen in een woonwagen mogen spelen en de manier waarop media berichten over woonwagencentra. Ook benoemen verschillende respondenten het oneerlijk te vinden dat er geen hypotheek afgesloten kan worden voor woonwagens. Hierdoor kunnen zij in hun ogen geen bezit opbouwen terwijl zij vanwege culturele redenen in een woonwagen willen wonen.

Huidige woonsituatie bedreigt culturele levenswijze

Verschillende leden van de Sinti- en Roma-gemeenschappen geven aan dat de huidige woonsituatie hun culturele saamhorigheid en levenswijze bedreigt. Er is een wens om dichter bij elkaar te wonen en de cultuur te behouden, maar de huidige situatie maakt dit moeilijk. De geïnterviewde Sinti en Roma benadrukken de noodzaak van verbetering in hun woonomstandigheden en de behoefte aan meer standplaatsen om hun cultuur en levenswijze te kunnen voortzetten. Ook een deel van de bevroegde Roma dat in een huis woont heeft het gevoel dat zij niet bij elkaar in de buurt kunnen wonen terwijl dit wel een sterke wens is.

Ontwikkelingen op het woongebied

Ontwikkelingen op woongebied variëren per gemeente. Na de afschaffing van het 'uitsterfbeleid' met betrekking tot woonwagenlocaties in 2018, was er hoop op verbetering, maar veel gemeenschappen voelen zich nog steeds gemarginaliseerd en wantrouwen instanties (het (nog) niet nakomen van gemaakte beloftes wordt door enkele Sinti en Roma-respondenten en professionals als een van de

¹ Met de term 'uitsterfbeleid' wordt het standplaatsenbeleid bedoeld dat van kracht was in de periode 1999-2018. De term wordt veelvuldig gebruikt in door de doelgroep, professionals, media en door instanties zoals het College van de Rechten van de Mens en de Nationale Ombudsman.

redenen hiervoor genoemd). Er zijn weinig nieuwe standplaatsen gerealiseerd, en het onderhoud aan bestaande locaties is minimaal. Professionals erkennen de complexiteit van het realiseren van nieuwe standplaatsen, gezien het algemene woningtekort en andere prioriteiten.

Wensen voor wonen

De wensen voor wonen onder de Sinti en Roma blijven on vervuld, met frustratie over trage voortgang en het gevoel dat andere groepen voorrang krijgen. Er wordt weinig hoop ervaren dat er op korte termijn verbetering zal plaatsvinden. Ondanks de uitdagingen blijven sommige hoopvol, over plannen voor meer standplaatsen, hoewel deze niet volledig aan de vraag voldoen. De hoge kosten van woonwagens hebben geleid tot een verkleining van de afmetingen van nieuwe woonwagens, wat een impact kan hebben op de levenswijze van de gemeenschappen.

Onderwijspositie

Deelname primair onderwijs en voorschoolse educatie

De door ons geïnterviewde Sinti en Roma geven aan dat veel kinderen gewoon naar school gaan en dat ouders de wens hebben dat kinderen een opleiding volgen. Zij merken tegelijkertijd op dat kinderen vaak gepest of onheus bejegend zouden worden door zowel andere leerlingen als leerkrachten. Dit zou er volgens sommige van de bevraagde Sinti en Roma toe leiden dat kinderen zich niet veilig voelen op school. Dit zou volgens hen een belangrijke reden zijn voor verzuim en schooluitval. De geïnterviewde professionals beschrijven de onderwijssituatie van Sinti- en Roma-kinderen als precair, waarbij zij positieve ontwikkelingen waarnemen in het primair onderwijs. Deze verbetering wordt toegeschreven aan de motivatie van jonge, opgeleide ouders en de aandacht van onderwijsinstanties. Desondanks hebben de bevraagde professionals het idee dat veel van de kinderen beginnen met leerachterstanden, vooral in taal en sociale vaardigheden. Zij geloven dat meer deelname aan voorschoolse educatie deze achterstanden kan verkleinen.

Invloed van COVID-19 op onderwijspositie

De COVID-19 crisis heeft aanzienlijke invloed gehad op de onderwijspositie van deze kinderen volgens respondenten, vooral tijdens de lockdowns toen thuisonderwijs noodzakelijk werd. Dit was uitdagend voor ouders met een lager opleidingsniveau of gebrek aan onderwijsmaterialen.

Ontwikkelingen in voortgezet onderwijs

In het voortgezet onderwijs is er een langzame stijging waar te nemen in het onderwijsniveau van Sinti- en Roma-kinderen. Professionals observeren meer doorstroming naar hogere onderwijsniveaus, deels dankzij de stimulering door jonge ouders die zelf onderwijs hebben genoten. Echter, er is volgens bevraagde professionals een relatief grote doorstroming naar lagere onderwijsniveaus. Volgens veel van de geïnterviewde Sinti en Roma en sommige professionals is dit het gevolg van discriminatie waarbij Sinti en Roma te lage schooladviezen zouden krijgen. In sommige gevallen zouden ouders ervoor kiezen om kinderen naar een school te sturen op een lager schoolniveau omdat daar meer kinderen uit de gemeenschap naar toe gaan. Deze ouders vinden het te onveilig voor kinderen om alleen naar een school te gaan waar geen andere Sinti- of Roma-kinderen komen.

Relatief veel verzuim

Een veelvoorkomend probleem volgens de bevraagde professionals is het relatief hoge schoolverzuim onder Sinti- en Roma-kinderen. Zij noemen als redenen hiervoor dat een deel van de ouders kinderen eerder ziekmeldt bij milde symptomen of dat het zorgen voor familie geprioriteerd wordt, maar ook de coronacrisis zou een rol hebben gespeeld. Er wordt benadrukt dat betrokkenheid van scholen en

motivatie van ouders cruciaal zijn om verzuim te verminderen en onderwijsdeelname te verbeteren. Een deel van de geïnterviewde Sinti en Roma geeft aan dat verzuim ook kan voortkomen uit de manier waarop kinderen behandeld worden. Zo zijn zij van mening dat Sinti- en Roma-kinderen niet zichzelf kunnen zijn op school. Respondenten geven geregeld aan dat hun kinderen worden gepest of gediscrimineerd op school en het vinden van een cruciale stageplek vanwege discriminatie haast niet mogelijk is

Toekomstverwachtingen voor onderwijs

Veel van de bevroagde Sinti en Roma geloven dat kinderen veel zouden kunnen bereiken als ze maar de kans zouden krijgen. Zij vragen zich echter af of kinderen wel een eerlijke kans krijgen om door te leren. Zo zeggen sommige Sinti en Roma dat hun kinderen onterecht worden doorverwezen naar speciaal onderwijs enkel vanwege hun achtergrond.

De toekomstverwachtingen van professionals zijn gemengd. Sommigen verwachten dat kinderen vaker naar school zullen gaan en hogere onderwijsniveaus zullen bereiken, vooral door de invloed van onderwezen ouders. Anderen vrezen echter dat de onderwijsskloof blijft bestaan zonder gerichte inspanningen. Onderwijsprofessionals pleiten voor een langdurig en actief onderwijsbeleid om positieve ontwikkelingen te ondersteunen en de druk op het onderwijssysteem, die Sinti en Roma-leerlingen harder kan treffen, te verlichten. Anderen vinden juist dat het stigmatiserend werkt wanneer Sinti en Roma de enige etnische minderheid vormen die extra aandacht krijgt in het onderwijs.

Rondkomen

Vooral zzp'ers

Het beeld over de manier waarop Sinti en Roma rondkomen is divers. Veel van de door ons geïnterviewde Sinti en Roma geven aan het liefst te willen ondernemen en dat het niet gebruikelijk is om voor een baas te werken. Zowel personen behorende tot de doelgroep als professionals geven aan dat er ook een relatief hoge mate van uitkeringsafhankelijkheid is. Volgens veel van de bevroagde Sinti en Roma heeft dit vaak een reden. Bijvoorbeeld omdat zij geen eerlijke kansen hebben gehad op school, of dat het een gevolg is van discriminatie op de arbeidsmarkt. Ondanks dat werken in loondienst minder gebruikelijk is, wordt dit steeds vaker waargenomen door professionals onder jongeren en alleenstaande vrouwen.

Door verschillende van de door ons bevroagde professionals wordt vermoed dat sommige Sinti en Roma aanvullend inkomen vergaren met onbekende of illegale activiteiten. Volgens Sinti en Roma wijzen dit soort uitspraken op vooroordelen van professionals en hebben zij vaak niet een volledig beeld en houden dit soort uitspraken vooroordelen in stand. Een enkele professional geeft aan dat zelf te hebben gehoord van een persoon uit de gemeenschap. Bij andere professionals zijn het vermoedens. Zij zien bijvoorbeeld bij huisbezoeken dat er dure spullen staan terwijl het bij hen bekend is dat het gezin moet rondkomen van een uitkering. Sinti en Roma zien dit soort uitspraken als stigmatiserend.

Invloed van culturele verwachtingen

Culturele verwachtingen beïnvloeden de arbeidsmarktdeelname van Sinti en Roma. Het gebrek aan rolmodellen en startkwalificaties enerzijds, en conservatieve normen, zoals de verwachting dat vrouwen thuisblijven anderzijds, beperken hun kansen. Discriminatie op de arbeidsmarkt speelt ook een rol, waardoor sommige Sinti en Roma bijvoorbeeld hun achtergrond verbergen wanneer zij in loondienst werken.

Ontwikkeling van jongeren

Desondanks is er volgens professionals een toename in ondernemerschap onder jongere Sinti en Roma, wat wijst op een groeiende wens naar autonomie. Deze generatie staat meer in contact met de buitenwereld en maakt soms andere keuzes dan traditioneel gebruikelijk, wat spanningen kan opleveren binnen de gemeenschap. Er wordt verwacht door professionals dat deze ontwikkelingen de arbeidspositie langzaam zullen verbeteren, hoewel op korte termijn geen grote veranderingen worden voorzien.

Gezondheidssituatie

Fysieke gezondheid gekenmerkt door ongezonde levensstijl

Zowel bevraagde Sinti en Roma als professionals geven aan dat de gezondheid van Sinti en Roma in Nederland kwetsbaar is. Genoemde redenen hiervoor zijn de levensstijl, waaronder slechte voedingsgewoonten, gebrek aan lichaamsbeweging en middelengebruik. Dit zou een rol spelen bij het vaker voorkomen van ziekten zoals kanker en hart- en vaatziekten, vooral onder ouderen. Deels zou dit voortkomen uit armoedeproblematiek. Een deel van de Sinti en Roma geeft aan dat de slechte gezondheid ook samenhangt met de mentale problematiek en het gevoel niet gewenst te zijn in de samenleving. Jongere leden van de gemeenschap lijken tegenwoordig iets vaker te sporten in vergelijking met Roma en Sinti in het verleden.

Mentale problemen door intergenerationele trauma's en woonsituatie

Mentale problemen zijn ook prominent aanwezig volgens zowel professionals als de doelgroep, volgens onze respondenten vaak als gevolg van intergenerationele trauma's gerelateerd aan vervolging en oorlog. Dat sluit niet uit dat er andere verklaringen kunnen zijn, bijvoorbeeld wanneer het willen respecteren van traditionele waarden maar ook het willen 'moderniseren' in strijd zijn met elkaar. Deze problemen worden weinig openlijk besproken, maar jongeren zoeken vaker professionele hulp. Respondenten geven aan dat de huidige woonsituatie, waaronder het tekort aan woonwagendplaatsen, zowel mentale als fysieke gezondheidsproblemen veroorzaakt. Voor sommige geïnterviewde Sinti en Roma leidt het 'gedwongen' wonen in een huis tot stress en mentale problemen, terwijl wonen op een woonwagencentrum juist een positief effect zou hebben op gezondheid en welzijn. Dat hoeft niet per definitie voor de hele gemeenschap of zelfs het grootste deel ervan te gelden.

Voorzieningengebruik beperkt en mismatch met zorgsysteem

Sinti en Roma maken minder gebruik van gezondheidsvoorzieningen, deels vanwege zorgkosten en culturele verschillen. Sommige Roma hebben geen volledige zorgverzekering of hebben helemaal geen zorgverzekering omdat zij ongedocumenteerd zijn. Er is volgens de respondenten ook een mismatch tussen het Nederlandse zorgsysteem en de culturele gebruiken van de gemeenschappen, zoals de wens om langdurig bij opgenomen familieleden te blijven en specifieke hygiëne-eisen bij thuiszorg. Ook wantrouwen jegens de 'buitenwereld' kan hierbij een rol spelen.

Grote impact van de coronapandemie op gemeenschap

Tot slot heeft de coronapandemie op Sinti en Roma in Nederland een grote impact gehad. Sommige respondenten geven aan dat het zwaar was om elkaar zo weinig te zien. Andere respondenten geven aan dat zij familie wel zijn blijven zien, hierdoor liepen zij meer risico op besmetting. Daarnaast is de gezondheidssituatie van Sinti en Roma over het algemeen minder goed, en hierdoor hebben relatief meer mensen ernstige gezondheidsproblemen ervaren door corona.

Discriminatie

Zowel institutionele als interpersoonlijke discriminatie ervaren

Vrijwel alle Sinti- en Roma-respondenten in dit onderzoek ervaren dagelijks discriminatie. Voor diegenen wiens families al lang in Nederland zijn, heeft discriminatie een lange geschiedenis en zijn er vaak intergenerationele trauma's, vooral gerelateerd aan vervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog (zie hierboven). De discriminatie komt zowel in institutionele als interpersoonlijke vormen voor. Institutioneel verwijzen respondenten vaak naar het Nederlandse woonbeleid, dat tot voor kort als een 'uitsterfbeleid' werd gezien. Wonen op een woonwagencentrum leidt ook tot discriminatie, met respondenten die melden dat ze anders worden behandeld door bijvoorbeeld politie of buurtbewoners. Met interpersoonlijk wordt discriminatie tussen mensen bedoeld. Bijvoorbeeld Roma die aangegeven gevolgd te worden in winkels wanneer zij boodschappen doen, of die uitgescholden worden vanwege hun achtergrond.

Veel ervaren discriminatie op het gebied van arbeid en in de publieke ruimte

Op het gebied van werk ervaren bijna alle respondenten uit de doelgroep discriminatie, zoals het niet worden aangenomen vanwege hun naam of postcode, ontslagen worden, of klanten verliezen. Velen kiezen ervoor om hun identiteit en achtergrond te verbergen. Discriminatie komt ook voor in de publieke ruimte, zoals op straat, in het verkeer, of bij winkels en bedrijven. Als reactie verbergen sommigen hun identiteit of ondernemen geen actie. Weinigen hebben discriminatie gemeld bij de politie of antidiscriminatiebureaus, wat leidt tot de verwachting dat discriminatie niet snel zal afnemen.

Professionals verschillen in (h)erkenning van ervaren discriminatie

De geïnterviewde professionals verschillen in hun erkenning van de door Sinti en Roma ervaren discriminatie: terwijl sommigen zich actief inzetten tegen discriminatie, zijn er ook professionals die wel erkennen dat er discriminatie is, maar dat Sinti en Roma soms ook te snel in een slachtofferrol vervallen en hun eigen aandeel in een bepaalde situatie niet voldoende inzien.

Institutioneel beleid en vertrouwen

Van specifiek naar generiek beleid

Landelijk is het beleid ten aanzien van Sinti en Roma in Nederland verschoven van specifiek naar meer generiek. Lokaal verschillen gemeenten in hun benadering, en ambtenaren ervaren uitdagingen in de uitvoering, waarbij sommigen meer ondersteuning van de landelijke overheid wensen.

Sterk wantrouwen jegens overheid en instanties

Er bestaat sterk wantrouwen onder bevraagde Sinti en Roma jegens de overheid en instanties, deels geworteld in de geschiedenis van vervolging en de ontevredenheid over het standplaatsenbeleid. De frequente wisseling van gemeenteambtenaren belemmert het opbouwen van vertrouwen. Veel beleid wordt gezien als gericht op handhaving en veiligheid, waardoor veel Sinti en Roma het gevoel hebben gediscrimineerd te worden door instanties.

Vergroten van vertrouwen in overheid

Het vergroten van vertrouwen in de overheid wordt als uitdagend gezien, waarbij het standplaatsenbeleid een sleutelrol speelt. Zowel professionals als Sinti- en Roma-respondenten zien mogelijkheden voor verbetering, zoals het nakomen van beloftes, het inzetten van intermediairs, en het stimuleren van Sinti en Roma om actief te worden in de lokale politiek.

Conclusie

Uit elke meting sinds 2013 komt naar voren dat de hoop met name gevestigd is op de jongere generaties. Voor hen bestaat de hoop dat zij, met name op het gebied van onderwijs, een meer positieve ontwikkeling doormaken en dat dit zal doorwerken op andere levensdomeinen zoals de positie op de arbeidsmarkt en een betere bestaanszekerheid. In deze monitor lijken we daar de eerste voorzichtige signalen voor te zien. Verschillende professionals benoemen dat de jonge ouders zelf vaak meer onderwijs hebben genoten, dat zij hierdoor het belang van goede educatie inzien en dat zij hun kinderen vervolgens stimuleren en meer kunnen helpen. Logischerwijs zijn een deel van deze jonge ouders de tieners waar in 2013 voor het eerst over gesproken is.

Ondanks deze hoopvolle ontwikkeling voor de jongere generaties lijkt de doorwerking naar andere levensdomeinen nog niet gerealiseerd. Vaak is er nog sprake van een kwetsbare arbeidsmarkt- en gezondheidspositie. Bovendien wijzen de uitkomsten uit deze vierde vervolgmeting vooral op de grote afstand die Sinti en Roma voelen ten opzichte van de Nederlandse samenleving. Zij voelen zich zeer vaak gediscrimineerd op allerlei levensterreinen, hebben zeer weinig vertrouwen in instanties en voelen zich beperkt in het kunnen leven volgens hun cultuur. Vooral het deel van de Sinti en Roma dat in een woonwagen wenst te leven is ontevreden over de manier waarop de overheid met hen omgaat.

Een belangrijke vraag is in hoeverre de positie van Sinti en Roma verklaard kan of dient te worden vanuit hun culturele achtergrond. Er bestaat een groot aantal parallellen tussen kwetsbare groepen in het algemeen en de positie van Sinti en Roma. Zo weten we dat de onderwijspositie van kinderen met een migratieachtergrond grotendeels samenhangt met het opleidingsniveau van de ouders (De Boom et al., 2023) en niet met de migratieachtergrond. De verwachting is dat dit ook zal gelden voor Sinti- en Roma-kinderen waarvan de ouders vaak zelf weinig onderwijs hebben genoten. Maar ook de arbeidsmarktpositie en gezondheidspositie komt op veel vlakken overeen met personen met een lager opleidingsniveau en sociale klassen aan de onderkant van de samenleving (Malowski et al., 2020; CBS, 2023; Vrooman et al, 2023). Het is eveneens waarschijnlijk dat Sinti en Roma meer negatieve effecten hebben ondervonden van de COVID-19 crisis dan de gemiddelde populatie, vanwege hun vaak al kwetsbare positie voor het uitbreken van de pandemie.

Behalve grote overeenkomsten met andere groepen in een kwetsbare positie in Nederland, is er ook een aantal culturele aspecten dat van invloed is op de positie van Sinti en Roma en de manier waarop zij zich verhouden ten opzichte van gemiddeld in de Nederlandse samenleving. Zo werd in het verleden, vanuit de cultuur gezien, minder belang gehecht aan het volgen van onderwijs vanwege het rondtrekkende bestaan, de beroepen die men beoefende, opvoeding en rollenpatronen. De afgelopen decennia is het denken over het onderwijs langzaamaan veranderd en geven anno nu zowel Sinti en Roma zelf als professionals aan dat onderwijs steeds belangrijker gevonden wordt. Vanuit de Sinti- en Roma-cultuur zijn er ook sterke ideeën over de manier waarop men rondkomt. Zo geven veel Sinti en Roma aan het liefst zelfstandig ondernemer te zijn, is het ongebruikelijk om te werken voor een baas en worden bepaalde beroepen vermeden in verband met taboes. Dit geldt bijvoorbeeld voor het werken in de zorg vanwege hygiënische voorschriften. Daarbij waren er in het verleden ook andere verwachtingspatronen voor vrouwen en mannen. Zo wordt binnen sommige gemeenschappen van (jonge) vrouwen verwacht dat zij thuisblijven en dus helemaal niet actief zijn op de arbeidsmarkt. Desalniettemin horen we steeds vaker verhalen van vrouwen die werken, maar ook nog vaak verhalen over een sterke uitkeringsafhankelijkheid.

Er bestaan grote verschillen tussen de Sinti- en Roma-gemeenschappen in Nederland. Zo zou volgens sommige professionals nog een aantal gemeenschappen bestaan waarbinnen er anders wordt aangekeken tegen onderwijs en waarbinnen een leefwijze wordt nagestreefd die soms tot spanningen kan leiden met andere delen van de Nederlandse samenleving. Denk bijvoorbeeld aan de wens om een reizend bestaan te leiden waarbij er ook leerplichtige kinderen in het gezin zijn. Ook vermoeden professionals dat er binnen sommige gemeenschappen relatief vaak criminaliteit plaatsvindt, specifiek benoemen zij (kleine) vermogensdelicten. Verschillende Sinti en Roma benoemen juist er sprake is van vooroordelen en stigmatisering door professionals. Ze zijn van mening dat de professionals bijdragen aan de negatieve beeldvorming maar dat zij vaak niet goed weten wat er speelt binnen de gemeenschappen en geen oog hebben voor de cultuur. Veel van de bevroagde Sinti en Roma vragen zich af of de uitspraken van professionals gebaseerd zijn op eigen waarnemingen of dat het vermoedens betreft. Verschillende van de door ons bevroagde Sinti en Roma benoemen dat binnen elke groep slechte individuen bestaan maar dat bij de Sinti en Roma de beeldvorming hierdoor sterk bepaald wordt.

Opvallend vaak wordt door Sinti en Roma gesproken over de doorwerking van trauma's opgelopen door de Tweede Wereldoorlog en worden gebeurtenissen rondom registratie daarmee in verband gebracht. Vanuit het gedeelte verleden van vervolging en de ervaren discriminatie lijkt er sprake van een grote afstand tussen veel Sinti- en Roma-gemeenschappen ten opzichte van de Nederlandse samenleving. Daarbij hebben veel Sinti en Roma het gevoel dat er sprake is van institutionele discriminatie, bijvoorbeeld voor wat betreft het standplaatsenbeleid. Zij ervaren ook discriminatie in het onderwijs, de arbeidsmarkt en gezondheidszorg. Er is dan ook veelal sprake van een zeer laag vertrouwen in instanties en de overheid.

In de tien jaar dat de Monitor Sociale Inclusie is uitgevoerd hebben er ook wijzigingen plaatsgevonden met betrekking tot het gevoerde beleid. Op landelijk niveau is het beleid verschoven van een specifiek doelgroepenbeleid naar een meer generiek beleid. Dit lijkt gepaard te zijn gegaan met een afname van de aandacht voor de gemeenschappen in Nederland. Verschillen contactpersonen geven aan dat in het verleden opgebouwde netwerken tussen professionals steeds minder actief worden. Een deel van de professionals geeft aan dat het goed zou zijn als er weer een vorm van specifiek beleid gevoerd zou worden om tot een structurele verbetering van de positie van Sinti en Roma te komen. Bij de ontwikkeling van dit beleid dient echter de nodige voorzichtigheid in acht genomen te worden. Veel Sinti en Roma beschouwen het specifieke beleid dat in het verleden is gevoerd als discriminatoir omdat het in hun ogen vooral vanuit een repressief en veiligheidskader was ingestoken. Hierdoor zal bij nieuw specifiek beleid het vertrouwen moeten gewonnen.

Vanuit onze bevindingen in het onderzoek doen we een aantal aanbevelingen:

- Begin met het herstellen en winnen van vertrouwen. De grote mate van wantrouwen, geworteld in het verleden maakt het onwaarschijnlijk dat beleidsinzet vanuit professionals zal aanslaan onder de doelgroep. Veel Sinti en Roma hebben dermate slechte ervaringen dat inzet die wordt gepleegd door professionals die worden beschouwd als ambtenaren, niet serieus worden genomen. Bij het winnen van vertrouwen wordt vanuit de doelgroep genoemd dat het belangrijk is dat beloftes worden nagekomen.
- Betrek Sinti en Roma bij het opstellen van beleid en de uitvoering. Sinti en Roma benoemen dat er bijna altijd over hen wordt gesproken maar dat zij zelf niet worden betrokken. Tegelijkertijd benoemen zij dat niemand de cultuur zo goed kent als zij zelf en dat zij de grootste experts zijn. Sinti en Roma geven aan dat sleutelfiguren een belangrijke rol kunnen

spelen bij het winnen van vertrouwen. Zij geven aan eerder vertrouwd te worden en een belangrijke brug te kunnen vormen tussen de cultuur en de zogenaamde 'burgersamenleving'.

- Voer specifiek beleid dat daadwerkelijk gericht is op verbetering van en niet repressie. Veel Sinti en Roma benoemen dat het beleid in het verleden erop gericht was om criminaliteit tegen te gaan maar niet de bedoeling had om de positie van de gemeenschappen te verbeteren. Ze bedoelen bijvoorbeeld het landelijke programma 'Aanpak uitbuiting Roma kinderen' dat zij vaak als stigmatiserend en kwetsend beschouwen. Nieuw beleid gericht op repressie en veiligheid zal daarom naar verwachting de relatie tussen de gemeenschappen en de overheid onder druk zetten en het wantrouwen waarschijnlijk vergroten. Sinti en Roma geven aan dat er weinig oog is voor het goeds dat gebeurt binnen de gemeenschappen maar dat altijd wordt gefocust op criminaliteit wat vooroordelen in de hand werkt.
- Geef urgentie aan het realiseren van standplaatsen. De behoefte aan standplaatsen is groot en veel Sinti en Roma zijn teleurgesteld in het uitblijven van resultaten. Zij hebben het gevoel dat zij onderaan de lijst staan voor wat betreft de realisering van huisvesting. Zo gebeurt er in hun elke ogen elke keer wel iets waardoor zij achter het net vissen. Recente voorbeelden zijn het huisvesten van Oekraïners en statushouders waardoor veel Sinti en Roma het gevoel hebben opnieuw gepasseerd te zijn.
- Wees bewust van het verleden van vervolging en genocide dat ook nu nog een rol speelt. Het eeuwenlange verleden van vervolging heeft diepte sporen achtergelaten die ook nu nog sterk meespelen in het dagelijks leven. Een voorbeeld van een regeling waarbij een school extra middelen kan ontvangen om Sinti- en Roma-kinderen te ondersteunen, waarvoor ouders een verklaring over hun etniciteit moeten invullen, getuigd bijvoorbeeld van een gebrek aan historisch besef. Vanwege het beperkte vertrouwen in instanties en het verleden ligt alles rondom de registratie van het Sinti- en of Roma-zijn zeer gevoelig.
- Vraag aandacht voor discriminatie zowel bij de overheid, instanties, professionals en burgers. Sinti en Roma ervaren wijdverbreide discriminatie. Zij ervaren discriminatie op verschillende niveaus, zowel interpersoonlijk als institutioneel, bewust als onbewust op nagenoeg alle levensterreinen. De gevolgen van de ervaren discriminatie zijn zeer groot en lijken veelal te leiden tot een algemeen gevoel van ongewenst zijn en onveiligheidsgevoelens. Dit kan van negatieve invloed zijn op de schoolgang en deelname van Sinti en Roma aan de samenleving.
- Verken of er mogelijkheden zijn om specifiek beleid te voeren om de onderwijs- en arbeidsmarktpositie te verbeteren. Heb daarbij oog voor de grote verscheidenheid van de gemeenschappen. Dit specifieke beleid dient te voldoen aan eerdergenoemde voorwaarden dat Sinti en Roma zelf betrokken zijn en dat het beleid gericht is op de verbetering van de positie. Dit beleid kan bijvoorbeeld vormgegeven worden met de inzet van stichtingen uit de gemeenschappen, intermediairs of sleutelfiguren. Waar problemen bestaan zijn deze vaak hardnekkig en al jaren van vergelijkbare aard ondanks dat er soms al langdurige inzet is gepleegd. Zo benoemen onderwijsprofessionals dat er steeds minder consulents zijn dan vroeger het geval was. Tegelijkertijd wordt er een aantal voorzichtig positieve ontwikkelingen waargenomen. Die ontwikkelingen dienen geborgd en versterkt te worden. Sinti, Roma en professionals geven aan er met name hoop is voor jongeren om een betere positie te verkrijgen maar dat dit een langdurige en intensieve inzet vraagt. Enerzijds lijkt er behoefte binnen de gemeenschappen zelf aan voorlichting en ondersteuning. Aan de andere geven Sinti en Roma aan dat ook de beeldvorming over de gemeenschappen in de maatschappij moet worden verbeterd zodat zij een eerlijke kans kunnen krijgen.

Summary

In 2023, the Social Inclusion Monitor was carried out for the fifth time on behalf of the Ministry of Social Affairs and Employment. This monitor provides insight into Sinti and Roma's housing and living conditions in the Netherlands as of 2023, the development since 2019, and the expectations for the next five years, according to Sinti and Roma themselves and professionals. This monitor is similar to previous ones in some ways but also has certain deviations. For example, this monitor focuses more on the perspectives of Sinti and Roma and several new topics have been added. For the sake of comparability, the themes discussed in previous monitors have been measured similarly for this monitor.

This fourth follow-up study is based on the results of interviews with 63 people of whom 40 belong to the target group, and 23 professionals. This has been complemented with the answers of the 30 professionals who completed a survey about the living conditions of Sinti and Roma in the Netherlands.

Although Sinti and Roma are often mentioned in the same breath, they cannot be seen as one sole community. Within this study, a distinction is therefore made between different groups. This distinction is based on the time of settlement in the Netherlands or when some groups were given a certain status, such as the General Pardon group. The report distinguishes between long-established Sinti and Roma, General Pardon Roma, Former Yugoslav Roma, Roma after 2003 and undocumented immigrants. This distinction is a strange categorization for the Sinti and Roma themselves. Within the communities, distinctions are made between families, clans, traditions, and the professional group to which one traditionally belonged, such as the Sinti (musicians, instrument builders), Kalderash (copper and metal workers), and Lowara (originally horse traders). The distinction used in this report is primarily a practical and policy-related choice that is used to distinguish different groups that came to live in the Netherlands around the same time.

When recruiting respondents, the study aimed for both geographical spread and a good distribution between different groups. The research focuses on the themes of education, getting by (financially), health, housing, (social) safety, freedom of choice, and contact with the (local) government. In this fourth follow-up study, the topics of 'living in line with culture', social cohesion, and discrimination were added. Although this research attempted to obtain the best possible picture of the communities and municipalities in the Netherlands, it cannot be claimed that this research provides a representative overall picture of all Sinti and Roma in the Netherlands. The reader should realize that there are major differences between the different groups, between municipalities, and within the subgroups. Therefore, the statements in this report do not necessarily apply to all Sinti and Roma communities.

The results will be briefly discussed per topic.

Living in line with the culture

Similarities and differences

Sinti and Roma indicate that it is important for them to spend a lot of time together and that they prefer to live close to each other. Common features as mentioned by professionals and Sinti and Roma respondents, are the shared origin with roots in India, the language (Romanes), the nomadic way of life in the past, the importance of strong family ties, specific cultural practices, and the shared history of persecution and social exclusion. However, cultures are diverse and constantly evolving, especially among young people.

Culture and way of life are under pressure

Many of the interviewed Sinti and Roma feel that their culture and way of life are under pressure because they feel that they are being restricted in the way in which they want to live. In regard to this, they often mention that their travelling lifestyle has been lost, that they feel unable to live in close proximity to each other and that, because of this, customs and language are slowly run down. For some, this leads to a feeling of limitation and unhappiness. Some interviewed Sinti and Roma experience tension between their culture and the outside world. Others see the change in culture as something natural and a requirement for participation in the modern world.

Young people and culture

Part of the young people run the risk of growing up between two worlds. Many Sinti and Roma respondents mention that young people do and want things differently than parents did. At the same time, part of the young people wants to keep the culture alive, but do not always see the opportunity for it, because in the case of young people who desire a caravan pitch. Cultural change is sometimes, mostly by older respondents, seen as negative. Young respondents see it more often as a natural development and keeping up with the times.

Professionals note that young people are increasingly deviating from what they see as traditional customs. According to these professionals, this might sometimes lead to tensions. According to respondents, people within the community may experience pressure from parents, family, and the broader community, but also do not always feel appreciated in other parts of Dutch society. At times, they may face resistance from the community when they deviate from what is culturally considered as the norm.

Distance from the rest of Dutch society

Interviewed respondents from the target group and professionals perceive a slight increase in contact between Sinti and Roma communities and other parts of the Dutch society, sometimes leading to mixed marriages.

However, a large distance between many communities and other parts of society keeps existing, often as a result of mutual distrust, prejudice and negative past experiences. Some interviewed Sinti and Roma feel increasingly isolated, partly due to intergenerational trauma and distrust in the government. Others experience a strong cultural identity while appreciating being a Dutch citizen, especially with regard to practical matters. At the same time, they regret the restrictions on living in alignment with their culture, partly due to the housing policy.

Living situation

Current living situation of Sinti and Roma

Challenges and limited change have characterized the living situation of Sinti and Roma in the Netherlands since 2019. Many Sinti and some Roma want to live in caravans, but do not see this as a possibility because of a lack of caravan pitches. They mention this as a result of past policy, the so-

Summary

called 'extinction policy'². This leads to situations in which families are required to live in regular houses or young adults need to keep living with their parents. Not all Sinti and Roma want to live in a caravan. For many Sinti, living in a caravan is essential for their culture. Even Roma who do not feel the need to live in a caravan, often have the desire to live close to each other. Some of the interviewed Sinti and Roma have the idea that they are being opposed regarding this issue by, for instance, the housing corporation. Part of the interviewed Roma have experience forced relocations to regular houses, which negatively impacts their happiness and mental health. According to these respondents, the communities deal with problems such as homelessness, unemployment, dependency on benefits, and young people who find it difficult to live independently because of a lack of living space.

Perceived discrimination in housing is common

Perceived discrimination is a common problem for interviewed Sinti and Roma, both in obtaining caravan pitches and in daily life. They mean, for instance, discrimination that they experience at school or that is connected to living at a caravan centre. Examples are shops that do not deliver at caravan centres, children who are not allowed to play with Sinti and Roma children in a caravan, and the way in which media reports about caravan centres. Moreover, respondents mention finding it unfair that one cannot apply for a mortgage for caravans. This way, they do not feel able to accumulate property while they want to live in a caravan for cultural reasons.

The current living situation threatens the cultural way of life

Several members of Sinti and Roma communities indicate that the current living situation threatens their cultural solidarity and way of life. There is a desire to live closer together and preserve the culture, but the current situation makes this difficult. The interviewed Sinti and Roma emphasize the need for improvement in their living conditions and the need for more caravan pitches to maintain their culture and way of life. Part of the interviewed Roma who live in a regular house, feel that they cannot live geographically close to each other even though they strongly desire this.

Developments regarding housing

Developments regarding housing vary per municipality. After the abolition of the 'extinction policy' regarding caravan locations in 2018, there was hope for improvement, but many communities still feel marginalized and distrust authorities. Not (yet) complying with made promises was mentioned by several Sinti and Roma respondents and professionals as one of the reasons for this. Few new caravan pitches have been created, and maintenance of existing locations is minimal, according to respondent from the target group. Given the general housing shortage and other priorities, professionals recognize the complexity of creating new sites.

Preferences for living

The preferences for housing among the Sinti and Roma remain unfulfilled, with frustration about slow progress and the feeling that other groups are being given priority. Respondents feel little hope for improvement in the short term. Despite the challenges, some remain hopeful, with plans for more pitches, although these do not fully meet demand. The high cost of caravans has reduced the size of new caravans, which may impact the community's way of life.

² This refers to housing policy that was in place from 1999-2018 that aimed to reduce the number of pitches to zero. For example, by not allowing places that become available to be reoccupied. The term 'extinction policy' is generally used by Roma and Sinti, professionals and institutions such as the Human Rights Council and the national ombudsman.

Educational position

Participation in primary education and preschool education

Sinti and Roma interviewed by us, indicate that many children go to school as normal and that parents want their children to receive education. At the same time, they remark that children are often being bullied or treated unfairly by both fellow pupils as teachers. According to some interviewed Sinti and Roma, this could lead to children not feeling safe at school. They view this as an important reason for absenteeism and school dropout. The interviewed professionals describe the educational situation of Sinti and Roma children as precarious, while perceiving positive developments in primary education. This improvement is attributed to the motivation among young, educated parents and the attention by educational institutions. Nevertheless, interviewed professionals feel that many children start with learning delays, especially in language and social skills. They believe that greater participation in preschool education can reduce these disadvantages.

Influence of COVID-19 on educational position

According to respondents, the COVID-19 crisis has had a significant impact on the educational position of these children, especially during the lockdowns when homeschooling became necessary. This was challenging for parents with lower levels of education or lack of educational materials.

Developments in secondary education

In secondary education, there is a slow perceived increase in the educational level of Sinti and Roma children. Professionals observe more flow to higher educational levels, partly thanks to the stimulation by young parents who have been educated themselves. However, according to interviewed professionals, there is a relatively large progression to lower levels of education, which they and Sinti and Roma respondents attribute to discrimination where Sinti and Roma are advised to attend levels that are too low. In some cases, parents are thought to choose to send children to a school at a lower level because other children from the community attend the school. These parents consider it to be unsafe for children to go to a school by themselves where there are no other Sinti and Roma children.

Relatively high levels of absenteeism

A common problem, according to interviewed professionals, is the relatively high school absenteeism among Sinti and Roma children. As explanations they mention that part of the parents report their child to be sick in case of mild symptoms or that taking care of family is prioritized, but the corona crisis is also mentioned as a factor. It is emphasized that the involvement of schools and motivation of parents are crucial to reduce absenteeism and improve educational participation. Part of the interviewed Sinti and Roma indicate that absenteeism can also be a result of the way children are being treated. They are of the opinion that Sinti and Roma cannot be themselves at school.

Future expectations for education

Many of the interviewed Sinti and Roma believe that children would be able to achieve a lot if only they got the chance. They wonder if children are getting a fair chance to continue learning. Some Sinti and Roma indicate that their children are being advised unjustly to go to special education just because of their background.

Professionals' expectations for the future are mixed. Some expect that children will attend school more often and achieve higher levels of education, mainly thanks to the influence of educated parents. Others, however, fear that the education gap will persist without targeted efforts. A long-term and active education policy is advocated to support positive developments and relieve the pressure on the education system, which can hit Sinti and Roma students harder. Others are of the opinion that it is stigmatizing when Sinti and Roma are the only ethnic minority receiving extra attention in education.

Summary

Livelihood

Especially self-employed people

The perception of the way in which Sinti and Roma earn their livelihood is diverse. Many of the interviewed Sinti and Roma indicate preferring entrepreneurship and that it is not common to work for an employer. Both people belonging to the target group as professionals indicate that there is also a relatively high degree of benefit dependence. According to the interviewed Sinti and Roma, this is for a reason. For instance, because they have not experienced equal opportunities at school, or because of discrimination. Despite being employed is less common, it is perceived increasingly often by professionals among young people and single women.

Several of the interviewed professionals suspect that some people earn additional income through unknown or illegal activities. According to Sinti and Roma these kinds of statements reflect prejudices by professionals, who often do not have full understanding, and keep existing prejudices in place. One professional indicates being told by one person from the target group that they acquire some income illegally. Other professionals only speak of suspicions. They see for instance during house visits that there are expensive items while knowing the family must get by on benefits. Sinti and Roma find this type of statement stigmatising.

Influence of cultural expectations

Cultural expectations influence Sinti and Roma's participation in the labor market. The lack of role models, starting qualifications, and conservative norms, such as the expectation that women stay home, limit their opportunities. Discrimination in the labor market also plays a role, causing some Sinti and Roma, for example, to hide their background when they are employed.

Youth development

Despite this, according to professionals, entrepreneurship has increased among younger Sinti and Roma, indicating a growing desire for autonomy. This generation is more in contact with the outside world and sometimes makes different choices than traditionally customary, which can cause tensions within the community. Professionals expect these developments to slowly improve the labor position, although no major changes are expected in the short term.

Health situation

Physical health characterized by an unhealthy lifestyle

Both interviewed Sinti and Roma as professionals, indicate that the health of Sinti and Roma in the Netherlands is vulnerable. Mentioned reasons for this are lifestyle, including poor dietary habits, lack of exercise, and alcohol consumption. This contributes to a higher prevalence of diseases such as cancer and cardiovascular diseases, especially among the elderly. Other reasons would stem from poverty. Part of the Sinti and Roma indicate that the poor health is also related to mental issues and the feeling of not being wanted in society. Younger members of the community are exercising slightly more often nowadays compared to Sinti and Roma in the past.

Mental problems due to intergenerational traumas and living situation

Mental problems are also prominent according to both professionals and target groups, often because of intergenerational traumas related to past persecution and war. This does not exclude other explanations, for example when the desire to respect traditional values as well as wanting to 'modernize' are in conflict. These problems are rarely discussed openly, but young people seek professional help more often. According to respondents, the current housing situation, including the shortage of caravan sites, causes both mental and physical health problems. For some interviewed Sinti and Roma, being 'forced' to live in a regular house leads to stress and mental problems, while living in a caravan center is said to have a positive effect on health and well-being. That is not necessarily the case for all or even the majority of the community.

Limited use of facilities and mismatch with the healthcare system

Sinti and Roma make relatively little use of health facilities, partly due to healthcare costs and cultural differences. Some Roma do not have full health insurance or have no health insurance at all as a consequence of being undocumented. According to respondents, there is also a mismatch between the Dutch healthcare system and the cultural practices of the communities, such as the desire to stay with admitted family members for a long time and having specific hygiene requirements for home care. Distrust in the 'outside world' may also play a role.

Major impact of corona pandemic on the community

Finally, the corona pandemic has had a major impact on Sinti and Roma in the Netherlands. Some respondents indicated that it was difficult to see each other so little. Other respondents indicated that they continued to see family, which put them at greater risk of infection. In addition, the health situation of Sinti and Roma is generally less good, and as a result, more people have experienced serious health problems because of corona.

Discrimination*Experiencing both institutional and interpersonal discrimination*

Almost all Sinti and Roma respondents in this study experience discrimination daily. Discrimination has a long history for those whose families have been in the Netherlands for a long time. Many experience intergenerational trauma, especially related to persecutions during the Second World War. Discrimination occurs in both institutional and interpersonal forms. Institutionally, respondents often refer to the Dutch housing policy, which until recently was seen as an 'extinction policy'. Living in a caravan center also leads to discrimination, with respondents reporting that they are treated differently by, for example, the police or residents in the area. Interpersonal discrimination refers to discrimination between individuals, such as Roma who indicate being followed in shops while shopping for groceries or being called names because of their background.

Many experience discrimination in the field of employment and the public space

In the labor market, almost all respondents from the target group experience forms of discrimination, such as not being hired because of their name or zip code, being fired, or losing customers. Many choose to hide their identity and background. Discrimination also occurs in public spaces, for instance, on the street, in traffic, or in shops and companies. In response, some hide their identities or take no action. Few have reported discrimination to the police or anti-discrimination agencies, leading to expectations that discrimination will not diminish anytime soon.

Professionals differ in their recognition of perceived discrimination

The interviewed professionals differ in their recognition of the discrimination experienced by Sinti and Roma. While some are actively committed to combating discrimination, some professionals recognize that discrimination happens, but that Sinti and Roma sometimes fall into a victim role too quickly and do not take sufficient accountability for their role in certain situations.

Institutional policies and trust*From specific to generic policy*

Nationally, policy concerning Sinti and Roma in the Netherlands has shifted from specific to generic measures. Locally, municipalities differ in their approach, and officials experience challenges in implementation, with some requiring more support from the national government.

Summary

Strong distrust towards government and institutions

There is strong distrust among interviewed Sinti and Roma towards the government and institutions, partly rooted in the history of persecution and dissatisfaction with the caravan policy. The frequent succession of municipal officials also hinders the building of trust. Many policies are seen as targeted towards enforcement and safety, which leads many Sinti and Roma to feel discriminated by institutions.

Increasing confidence in government

Increasing trust in the government is seen as challenging, with employment policy playing a key/pivot role. Both professionals and Sinti and Roma respondents see opportunities for improvement, such as keeping promises, using intermediaries, and encouraging Sinti and Roma to participate in local politics.

Conclusion

Every measurement since 2013 shows that hope is mainly placed on the younger generations. The hope is that they will experience more positive development, especially in the field of education, and that this will have an impact on other areas of life, such as their position on the labour market and better social security. In this monitor we seem to see the first tentative signals of this. Various professionals indicate that young parents themselves have often received more education, that this makes them understand the importance of good education and that they then stimulate their children and can support them more. Logically, some of these young parents are the teenagers who were first mentioned in 2013.

Despite this hopeful development for the younger generations, the impact on other areas of life does not yet appear to have been realised. There is often still a vulnerable labour market and health position. Moreover, the results from this fourth follow-up measurement mainly point to the great distance that Sinti and Roma feel compared to Dutch society. They very often feel discriminated against in all kinds of areas of life, have very little trust in authorities and feel limited in their ability to live according to their culture. Particularly the Sinti and Roma who wish to live in a caravan are dissatisfied with the way the government treats them.

An important question is to what extent the position of Sinti and Roma can or should be explained based on their cultural background. There are many parallels between vulnerable groups in general and the position of Sinti and Roma. For example, we know that the educational position of children with a migration background is largely related to the educational level of the parents (De Boom et al., 2023) and not to the migration background. It is expected that this will also apply to Sinti and Roma children whose parents often have little education themselves. But the labour market position and health position also correspond in many areas to people with a lower education level and social classes at the bottom of society (Malowski et al., 2020; CBS, 2023; Vrooman et al, 2023). It is also likely that Sinti and Roma have suffered more negative effects from the COVID-19 crisis than the average population, due to their often already vulnerable position before the outbreak of the pandemic.

In addition to major similarities with other groups in a vulnerable position in the Netherlands, there are also several cultural aspects that influence the position of Sinti and Roma and the way they relate to Dutch society. In the past, from a cultural perspective, limited importance was attributed to education because of the itinerant way of living, the professions that were carried out, upbringing, and gender roles. In recent decades, thinking about education has slowly changed and today, both Sinti and Roma themselves as professionals indicate that education is increasingly important. In Sinti and Roma culture there are strong ideas about how people get by. For example, many Sinti and Roma indicate that they prefer to be self-employed, it is unusual to work for an employer and certain professions are avoided due to taboos. An example is not being allowed to work in healthcare because of hygienic

requirements. In the past, there were also different expectations for women and men. For example, within some communities, (young) women are often expected to stay at home and therefore not be active in the labour market at all. Nevertheless, we increasingly hear stories of women who work, but also often stories about strong benefit dependence.

There are major differences between the Sinti and Roma communities in the Netherlands. There are still a few communities in which little importance is attached to education, and in which cultural marriages at a young age take place. According to some professionals, there are still a few communities in which the importance of education is viewed differently and in which a lifestyle is pursued that can sometimes lead to tensions with other parts of Dutch society. Consider, for example, the desire to lead a traveling life where there are also children in the family who are of school age.

Some professionals suspect that in some communities more illegal activity takes place, they specifically mention (minor) property crimes. Several Sinti and Roma mention that there is prejudice and stigmatization by professionals. They are of the opinion that the professionals contribute to negative representation, usually without fully knowing what is at play within the community and without regard to culture. Several of the Sinti and Roma we interviewed stated that there are bad examples within every group, but that this strongly determines the image of the Sinti and Roma. Many of the interviewed Sinti and Roma wonder whether the statements made by professionals are based on their own observations or whether they no more than suspicions.

Strikingly often, Sinti and Roma talk about the effects of trauma suffered by the Second World War and events surrounding registration are associated with this. Based on the shared history of persecution and the discrimination experienced, there appears to be a great distance between many Sinti and Roma communities compared to Dutch society. In addition, many Sinti and Roma feel that there is institutional discrimination, for example regarding the employment policy. They also experience discrimination in education, the labour market and healthcare. There is therefore often very limited trust in institutions and the government.

In the ten years in which the Social Inclusion Monitor has been implemented, changes have also taken place regarding the policy in vigour. At a national level, policy has shifted from a specific target group policy to a more generic policy. This seems to have been accompanied by a decrease in attention for the communities in the Netherlands. Several contact persons indicate that networks between professionals built up in the past are becoming less and less active. Some professionals indicate that it would be good if some kind of specific policy were again pursued to achieve a structural improvement in the position of Sinti and Roma. However, caution should be exercised in developing these kind of policies. Many Sinti and Roma consider the specific policy that was carried out in the past to be discriminatory because from their perspective it was carried out primarily from a repressive and safety related point of view. For a new specific policy, trust needs to be earned first.

Based on our findings in this research, we make several recommendations:

- Start rebuilding and gaining trust. The high degree of distrust, rooted in the past, makes it unlikely that policy efforts from professionals will be effective among the target group. Many Sinti and Roma have such bad experiences that efforts made by professionals who are considered civil servants are not taken seriously. When gaining trust Sinti and Roma mention that it is important that promises are kept.
- Involve Sinti and Roma in creating new policy and implementation Sinti and Roma mention always being spoken about instead of being involved themselves. At the same time, they mention that nobody knows the culture like they do themselves and that they are the best

experts. Sinti and Roma indicate that key figures can play an important role in gaining trust. They indicate that they are more likely to be trusted and that they can form an important bridge between culture and so-called 'civil society'.

- Pursue specific policies that are aimed at improvement and not repression. Many Sinti and Roma mention that past policy was targeted towards repressing criminal activity but was not meant to improve the position of the communities. For example, they mean the former national program 'Tackling the exploitation of Roma children', which they often regard as stigmatizing and offensive. New policies aimed at repression are therefore expected to (further) strain the relationship between communities and the government and are likely to increase distrust. Sinti and Roma indicate that little attention is paid to the positive things that happen within the communities, but that the focus is always on crime, which promotes prejudice.
- Prioritise the realization of caravan pitches. The need for caravan pitches is great and many Sinti and Roma are disappointed with the lack of results. They feel extremely deprioritised when it comes to realisation of housing. In their view, every time something happens that makes them miss out. Recent examples are housing for Ukrainians and status holders which makes many Sinti and Roma feel overlooked once again.
- Be aware of the past of persecution and genocide that still plays a role today. Centuries of persecution has left deep traces that still play a big role in daily life. For example, an arrangement in which a school can receive extra resources to support Sinti and Roma children, for which parents must complete a declaration about their ethnicity, shows a lack of historical awareness. Due to the limited trust in institutions and the past, everything surrounding the registration of being Sinti and/or Roma is very sensitive.
- Draw attention to discrimination among the government, institutions, professionals, and citizens. Sinti and Roma experience widespread discrimination. They experience discrimination on different levels, both interpersonal and institutional and both consciously and unconsciously in nearly all areas of life. The consequences of the discrimination experienced are very serious and often seem to lead to a general feeling of being unwanted and unsafe. This can have a negative impact on the attendance at school and participation of Sinti and Roma in society.
- Explore whether there are opportunities to implement targeted policies to improve the educational and labour market position. Pay attention to the great diversity of the communities. This specific policy must meet the conditions that Sinti and Roma themselves are involved and that the policy is aimed at improving the general position. This policy can, for example, be shaped with the involvement of community foundations, intermediaries, or key figures. Where problems exist, they are often persistent and have been of a similar nature for years, even though long-term efforts have sometimes been made. For example, education professionals indicate that there are fewer and fewer consultants than in the past. At the same time, several cautiously positive developments are being observed. These developments must be safeguarded and strengthened. Sinti, Roma, and professionals indicate that there is hope for young people to obtain a better position, but this requires long-term and intensive efforts. On the one hand, there appears to be a need within the communities themselves for information and support. On the other hand, Sinti and Roma indicate that the image of the communities in society must also be improved so that they can get a fair chance.

